

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора філологічних наук, доцента
Р.К. Махачашвілі – на дисертацію **Н.В. Лазебної «Лінгвосеміотика
англомовного дигітального дискурсу»** [Запоріжжя: ЗНУ, 2021. – 508 с.],
подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за
спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Проблема взаємодії між природною (англійською) мовою (далі – П(А)М) з мовами програмування (далі – МП) стає одним із провідних напрямів сучасної лінгвістики попри те, що когнітивні процеси, які суттєво впливають на комунікацію «Людина – Машина», все ще залишаються на узбіччі філологічної думки. Ця тема з огляду на її глобальність і багатоаспектність є, напевно, невичерпною за визначенням і буде й надалі залишатися такою з урахуванням все нових і нових даних, що відкриваються в ході поступального руху наукової думки.

Її **актуальність** визначається загальною тенденцією гуманітарної парадигми знання до лінгво-психо-соціокультурного вивчення мовленнєвої діяльності у статиці та динаміці, у межах якої виокремлюється один із пріоритетних напрямів лінгвістики – когнітивно-комунікативний. З іншого боку, соціодигіталізований вербокративний простір існування сучасної людини потребує підвищеної наукової уваги до бурхливого розвитку засобів опосередкування глобальної комунікації. Актуальність дослідження додатково підсилюється й необхідністю досягнення інтерактивної мовленнєвої діяльності людини, у якій співрозмовником вже виступає Машина.

На цьому тлі поглибленого наукового опрацювання потребує й проблема формування нових семіотичних феноменів, що раптово виникли в останні десятиріччя як вінець бурхливого науково-технічного прогресу. Йдеться про штучні, «неприродномовні» знакові системи, які використовуються в сучасному дигіталізованому просторі. Тож взаємодія та взаємовплив П(А)М і МП представляє значну соціокультурну проблему як для лінгвістів, так і для професіоналів у галузі комп'ютерних технологій, а також для широкого кола аматорів.

Концентруючи свою увагу на взаємодії П(А)М і МП, дослідження Н.В. Лазебної якраз і спрямовано на заповнення цієї епістемічної лакуни. Будучи виконаною в руслі магістральної проблематики дискурсології, вона вирізняється ґрунтовністю, комплексністю та панорамністю. Є вона на часі й в силу своєї оригінальності, що полягає в органічному поєднанні традиційного та новітнього в баченні мовних і мовленнєвих явищ. Традиційним у ній є структурно-семантичний опис лексичних і граматичних явищ, на які спирається у своєму конституюванні англomовний дигітальний дискурс (далі – АДД), інноваційним – триангуляційний підхід до добору й аналізу матеріалу, що передбачає використання різних типів даних, звернення до різних підходів у межах одного дослідження та – головне – комбінування незалежних якісних і кількісних методів у режимі взаємодоповнювання.

Будучи присвяченою вивченню П(А)М, її реалізації в МП та їх взаємодії, дисертаційне дослідження становить собою глибоко інноваційний погляд як на **об'єкт дослідження**, так і на його **предмет**, який полягає, по-перше, в лінгвoseміотичному осмисленні П(А)М і створюваних на її основі МП, по-друге, у когнітивно-комунікативному сприйнятті досліджуваного феномену в рамках дигітального дискурсу і, по-третє, в міждисциплінарному підході до його аналізу. Останнє неначе натякає на своєрідний інтегративний пазл із елементів філософії, психолінгвістики, математики, логіки, семіотики, інформатики та споріднених галузей. Тож предмет дослідження стає цікавим не лише для «ліриків», а й для «фізиків».

Авторка послідовно реалізовує **мету** з'ясувати шляхи і способи лінгвoseміотичного аранжування АДД на мікро-, мезо- та макрорівнях його репрезентації. При цьому ідентифікація лінгвoseміотики АДД є тим лакмусовим папірцем, на якому й проявляється вся міждисциплінарна палітра представленої праці з головним наголосом на антропоцентризмі. З одного боку, як це й має бути в мовознавстві, у центрі її уваги перебуває П(А)М як така, що слугує одночасно і об'єктом наукової рефлексії, і суб'єктом наукової нарації, а з іншого, – на перший план у ній висувається Людина як центральна фігура – джерело і суб'єкт комунікації.

Методологія і категорійно-поняттєвий апарат рецензованої праці відповідають рівню сучасних наукових поглядів і, уявлень лінгвістів. Дослідження містить аргументоване обґрунтування теоретичних засад роботи у двоєдності когнітивно-комунікативної парадигми та лінгвосеміотичної інтерпретації комунікативного патерну «Людина – Машина» в англомовному дигіталізованому соціокультурному середовищі.

Наукова новизна дослідження Н.В. Лазебної підтверджується методологічною основою, об'єктом, предметом і матеріалом дослідження, присвяченого розгляду сучасної англійської мови як посередника в комунікативному континуумі «Людина – Машина». Вона полягає в його проблематиці, способах аналізу емпіричного матеріалу та у шляхах вирішення проблеми. Інновативним у цій роботі є й представлення МП як фрагменту П(А)М, що є своєрідним детермінантом її дигіталізованої функційності, ресурсом створення семіотичної бази для спілкування «Людина – Машина». Крім того, незвичним для лінгвістичних студій, але цілком виправданим для аналізу дигітальної дискурсії видається застосування інструментарію інформатики та формальної логіки.

Серед інших інновативних моментів дисертаційної праці Н.В. Лазебної слід звернути увагу на:

- доведення того факту, що АДД є ідеальною самопороджуваною системою, лінгвосеміотичні домінанти якої слугують тригером кодування та декодування команд (мовленнєвих актів-директивів) від Людини до Машини;
- опис співвідношення вербальних і невербальних позначень у дигітальному просторі, яке засвідчує його впорядкованість і певною мірою його уніфікованість;
- встановлення статико-динамічної двоєдності цього простору: з одного боку, він постає як деякий константний / інваріантний феномен, а з іншого, – як феномен динамічний, що весь час піддається варіюванню;
- виведення закономірності щодо функціонування лінгвосеміотичних елементів дискурсу, між якими встановлюються й певні межі взаємовідношень, у яких кожен з таких елементів у контексті МП чи П(А)М може стати

емергентним, тобто перероджуватися із слова чи символа в команду, яка, у свою чергу, має чітко окреслену форму і зміст, займаючи відповідне місце, відведене їй у закритому переліку команд тієї чи іншої МП (наприклад, Scratch або Python).

Глибоко і вдумливо описується в Н.В. Лазебною кореляція мов програмування як основного інструменту обробки природної мови (NLP). У роботі розглядається реципрокальність семіотичного потенціалу англійської мови та активація її «важелів» – від створення основ мов програмування для самоаналізу до об'єктивації їх використання у моделі взаємодії «Людина – Машина», що являє собою ще одну перевагу дослідження.

Включення шляхів і способів взаємодії феноменів вербального (П(А)М-феноменів) і логічного (алгоритмічних МП-феноменів) порядку, нашарованих один на одного, є центральною ідеєю рецензованої роботи. При цьому авторка не випускає з поля зору той факт, що якраз П(А)М є первинною в цьому процесі і що саме вона створює не просто сприятливий, а весь лінгвосеміотичний ґрунт, на якому тримається вся семіотична споруда МП. Тож не випадково авторка репрезентує саме мультимодальне бачення ролі та місця сучасної англійської мови в білатеральній взаємодії П(А)М ↔ МП, починаючи з фіксації МП-команд і закінчуючи використанням П(А)М у процесі інтеракції «Людина ↔ Машина».

Опис утворення, репрезентації, функціонування та аналіз лінгвосеміотичних явищ, паралельно й перехресно використовуваних у двох семіотичних системах – МП і П(А)М, є головним надбанням пропонованої дисертації. Вельми позитивним моментом цієї роботи є неухильне слідування **концепції**, яка передбачає когнітивно-дискурсивний підхід до об'єкта дослідження у двоєдності його інтерпретації – подвійно-ментальній (проєкція а) на світ дійсності, б) на світ віртуальності) та лінгвальний (проєкція на світ знаків, тобто використання мовного коду). Як доводить авторка, обидві проєкції пов'язані між собою через семантику. Залізною логікою цієї концепції зцементовано весь теоретико-методологічний апарат, який, тримаючи міцними обіймами всю доказову базу, стоїть на заваді будь-якій когнітивній ентропії (у даному випадку – відхиленню від обраного підходу).

У цілому алгоритм наукової презентації матеріалу розгортається від опису штучних мов (мови програмування), просувається до опису природної (англійської) мови, торкається їх взаємодії та завершується аналізом спілкування у віртуальному просторі «Машина ↔ Людина».

Усвідомлення того факту, що як для актів номінації, так і для актів предикації визначальною є тріада «мова – культура – людина», зумовлює й логіку викладення матеріалу. Вільно чи довільно дослідницький алгоритм задається петлею зворотного зв'язку Н. Вінера, розробленою для кібернетичних систем. В екстраполяції на працю Н.В. Лазебної ця петля означає логічну закілюваність усіх таксонів дослідження, що проявляється насамперед на її **композиції**, утворюваній двома логічно вибудованими блоками – теоретико-методологічним і дослідницьким. Така кількісна асиметрія сповна компенсується якісною симетрією аналізу.

У першому композиційно значущому блоці (розділ 1) визначено теоретичні та методологічні передумови дослідження АДД, подані під кутом зору когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики. В екстраполяції на предметну область окреслено теоретичні проблеми семіотики у зв'язку з дихотомією «природна мова vs синтетична мова», в об'єктній області розглянуто ключові проблеми вивчення дискурсу і тексту. Пропонується оригінальна авторська методика, спрямована на з'ясування лінгвістично релевантних параметрів АДД у контексті загальної типології дискурсів з виходом у комплексний аналіз.

У другому розділі здійснюється розгляд інтралінгвальних засобів і екстралінгвальних символів мікрорівня АДД – мов програмування. Здійснено лінгвосеміотичний аналіз АДД на мікрорівні його репрезентації, наведено основні параметричні характеристики (штучних) МП, їх соціо- та лінгвокультурні риси, представлено концептуальний і ментальний конструкти учасників АДД, описано лінгвоматематичне підґрунтя / симбіоз МП на базі англійської мови, описано рефлексії лінгвістичних категорій у мовах МП, їх операційну впорядкованість і модальність. Найбільш розлого авторка аналізує дві з них – МП Python і МП Scratch. МП Python створює основні програми прикладної лінгвістики, а сама вона – подібно П(А)М – визначається набором

лексичних, синтаксичних і семантичних правил, що задають зовнішній вигляд програми і ті дії, які виконуються під її управлінням. Авторка справедливо стверджує, що мови програмування є лише фрагментом П(А)М, а медіативний потенціал останньої опосередковує їх функційність. Симуляція взаємодії «Людина ↔ Людина» проектується у тріаді «Людина ↔ Машина ↔ Людина», а у віртуальному світі відбувається «автоматизованість» чуттєвого сприйняття людини.

У третьому розділі здійснюється ґрунтовне осмислення мезорівня АДД та зокрема роль граматики в побудові вербальної комунікації як фундаменту «мовного домену» мезорівня АДД у взаємодії (природної) англійської мови та (штучних) мов програмування, яке згодом підсилюється зіставленням їх структур у розбудові комунікативного патерну: «Людина ↔ Людина» і «Людина ↔ Машина ↔ Людина». Мезорівень АДД як середовище взаємодії П(А)М і МП, лінгвосеміотична специфіка його конструювання автосемантичними одиницями - номінативною та дієслівною фразами - спирається на значущість морфології у патерні «Людина ↔ Машина», потенціал якої «заряджає» представлені явища морфоспліту та текстокластеризації. Репрезентовано принципи машинної обробки П(А)М та описано її дигіталізований інструментарій, а також описано графічне аранжування текстового простору АДД, його пунктуаційну графіку, візуально-графічні засоби і текстову експресію.

Найбільш лінгвально матеріалізованим феноменом дослідження видається четвертий розділ, присвячений вивченню макрорівня АДД, що витлумачується авторкою як середовище медіації англословних чатботів, які виступають у ролі медіатора комунікації «Людина ↔ Машина». Тут наведено загальні характеристики чатботів, агентів спілкування і дигіталізованої сутності Людини, інвентаризовано засоби підтримання комунікації «Людина ↔ Машина», а також специфіку використання архітектоніко-мовленнєвих форм, прагмасемантичний візерунок аранжування інтеракції Чатбота з Людиною та мовленнєву поведінку чатботів у текстовій комунікації. Саме у цьому розділі приділяється увага чатботу як певній ланці між людиною і комп'ютером, синтаксичним відмінностям і семантичній схожості в інтеракції «Людина ↔ Чатбот», що

переконливо продемонстровано у, описі стратегій спілкування, максимах кооперації і принципах ввічливості, спеціального етичного коду Машини, що демонструє «переродження» Машини із автоматизованого помічника у природного співрозмовника.

Результати аналізу уможливають подальшу **перспективу** вивчення заявленого об'єкта дослідження в мультидисциплінарному симбіозі категорій лінгвістики, логіки та інформатики, особливо з урахуванням розлогого поля емпіричного матеріалу, що його пропонує бурхливе цифрове буття Людини. Більш того, трансформація морфологічних, семантичних і синтаксичних зв'язків П(А)М у певний лінгвосеміотичний симбіоз, що створює сприятливе лінгвальне середовище для конституювання та подальшого розвитку мов програмування, є неабиякою перспективою вивчення віртуальної дискурсії в її єдності та протиставленні з природно-мовним буттям людини, що може вивести лінгвістичні студії на новий міждисциплінарний рівень.

Тож достовірність відкритих у ході роботи і наведених у дослідженні Н.В. Лазебної закономірностей не викликає сумніву, а пропоновані результати й висновки підтверджено ґрунтовною теоретико-методологічною базою, яка уможливило доволі повне – у межах постульованої теоретичної системи – охоплення лінгвосеміотичних параметрів спілкування Людини з Машиною.

Критична репрезентація міркувань щодо наукового доробку Н.В. Лазебної представлена у вигляді певних побажань, запитань і зауважень:

1. На нашу думку, термін «англомовний дигітальний дискурс», який винесено у назву, виявляється занадто широкою й практично неосяжною матерією, якщо у своєму загалі він охоплює міріади цифровізованих текстових репрезентацій. Знайомство з дисертацією з'ясовує, що йдеться перш за все про дигітально-опосередковану медіацію взаємовідносин Людини і Машини, і авторка намагається «прослідкувати» цей комунікативний ланцюг від його базисного рівня – мов програмування – до безпосередньої реалізації у спілкуванні Людини з Машиною. Більше того, інтродуковане авторкою поняття «англомовного дигітального текстопростору» (с. 94), яке вона визначає як «письмовий процес і результат взаємодії учасників АДД, відображений у

текстах, які реалізують комунікацію «Людина ↔ Людина», «Людина ↔ Машина», «Людина ↔ Машина ↔ Людина» та їх варіацій безпосередньо, або опосередковано за допомогою мов програмування, режимами їх кодування і декодування» (с. 94), потребує уточнення щодо його кореляції з поняттям «англомовний дигітальний дискурс». Відповідно, виникає уявлення про «поодинокі», ізольовані функціонування природної мови та мов програмування у дигітальному дискурсі. Побачивши взаємодію цих двох лінгвосеміотичних площин, все ж таки варто було би послуговуватися теоретичним доробком щодо контекстуального та концептуального моделювання штучних мов (Connolly, 2001; Mosses, 2000; Friedman, Wand & Haynes, 2001), розробленого цими та іншими дослідниками. У такому випадку, було би доречніше послуговуватися «цілісним» та єдиним підходом до інтерпретації конструювання дигітального дискурсу як симбіозу текстового та діяльнісного комунікативного простору природної мови та штучних мов програмування.

2. Інноваційним баченням авторки здається квадронімічний підхід до інтерпретації дискурсу, який вона зіставляє із декартівським підходом до пошуку істини. У п. 2.2.1 (с. 148), 2.2.2 (с. 152), 2.2.3 (с. 160) вона ілюструє релевантність такого підходу і співвідносить його з мовами програмування Scratch, Python, Squeak: «Згідно з канонами квадроніміки мікрорівень (МП) – за умови відсутності повної комбінаторності будь-яких інтегративних складових (у даному випадку Signum і Verbum) – є частково реалізованим, бо лише за умови повної комбінаторності таких складових можливе «закладання» фундаменту АДД» (с. 152). У який саме спосіб можна проілюструвати такий тип комбінаторності?

3. Текстові уривки мов програмування, наведені у дослідженні, представлено авторкою як певні структуровані лінгвосеміотичні репрезентації. Їх структурованість представляє певний фрейм (с. 76), який окреслює подання текстової інформації у межах дигітального дискурсу. Окрім цього, авторка говорить: «У межах МП категорія умовності характеризується формальною та семантичною рестрикціями» (с. 178). Чи є співвідносними поняття потенціалу структурованості й рестриктивності? Доцільним видається аналіз рестриктивного потенціалу такого типу подання знань, «дистиляція» /

розмежування вербальних і невербальних засобів у такому текстуалізованому симбіозі природної англійської мови та мов програмування.

4. Гетерогенність АДД, на думку дослідниці, співвідноситься з інтеграцією лінгвальних засобів і засобів мов програмування у ньому, однак, хотілося б наголосити, все ж таки на домінуванні вербальної складової досліджуваного типу дискурсу. Чи можна, наприклад, розглянути взаємодію природної англійської мови і мов програмування в «нашаруванні» змістовно-орієнтованих та паракommунікативних елементів, які сформують відповідний скрипт, у якому і розгортатиметься дигітальний дискурс?

Системний аналіз такого комплексного й багатоаспектного явища, як АДД з урахуванням трьох векторів семіозису – синтактики, семантики й прагматики – свідчить про вагомий теоретичний внесок авторки дисертації в когнітивно-дискурсивну теорію мовознавства. На прикладі одного-єдиного явища вона продемонструвала широкий інтерпретаційний потенціал когнітивно-комунікативної парадигми і показала діалектичну єдність різних рівнів мовної системи в їх гармонійній взаємодії. Тож зі всією впевненістю можна говорити про вагомий внесок Н.В. Лазебної в теорію германського мовознавства в цілому та в такі його дочірні галузі, як лінгвокогнітологія, лінгвопрагматика, лінгвосинергетика, лінгвосеміотика, лінгвофілософія та загальне мовознавство, що, безперечно, складає вагоме **теоретичне значення** її праці.

Дисертація має й чимале **прикладне значення**, бо її матеріали можуть і мають набути широкого використання в навчальному процесі, в наукових розвідках студентів і аспірантів. Вони можуть бути успішно використані й в нормативних і спеціальних університетських курсах, призначених для студентів різних гуманітарних спеціальностей.

Оцінюючи дисертацію Н.В. Лазебної в цілому, зазначимо, що вона є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові обґрунтовані результати, що сприяє усвідомленню конкретних проблем германського мовознавства в контексті нової лінгвістичної парадигми. Слід підкреслити й такі важливі риси цієї дисертації, як послідовність і логічність викладення, аргументованість положень, підкріплення думок цитатами із авторитетних джерел, аналітичний

погляд на досліджувані проблеми. Текст роботи, манера нарації та обсяг використаної наукової літератури засвідчують факт, переходу кількості опрацьованого матеріалу в якість його аналізу, що вилилося у високий науковий рівень, ерудицію, широку обізнаність авторки у темі, що розбудовується.

Оформлення дисертації відповідає чинним вимогам. **Автореферат** адекватно відбиває букву і дух дисертації та є за своїм змістом ідентичним основним її положенням, а **публікації** повністю висвітлюють її зміст.

Обсяг опрацьованого матеріалу, глибина аналізу, його результати, спрямованість на отримання нового знання і наявність чіткої концепції – все це дає підстави вважати, що дисертаційне дослідження на тему «Лінгвосеміотика англomовного дигітального дискурсу» відповідає усім чинним вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015 та № 607 від 15.07.2020, а сама авторка, ЛАЗЕБНА НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЙВНА, **заслуговує** на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент

Доктор філологічних наук, доцент
завідувач кафедри романської філології та
порівняльно-типологічного мовознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка

[Signature] Р.К. Махачашвілі

*Зласпорушний підпис
Р.К. Махачашвілі засвідчує*

23.11.2021р. Л.В. Анисимова